

УДК 347.922

Тетяна Олдак,*аспірант кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЗА ГРУПОВИМИ ПОЗОВАМИ

Стаття присвячена вивченню міжнародного досвіду законодавчого закріплення порядку розгляду справ за груповими позовами. У рамках цього дослідження представлятимуться різні моделі нормативного регламентування у зазначеній сфері країн англосаксонської правової сім'ї. На підставі аналізу вказаного правового базису автором формулюватимуться власні пропозиції до Цивільного процесуального кодексу України, введення яких забезпечить ефективність захисту прав та законних інтересів численних груп осіб.

Ключові слова: цивільне судочинство, груповий позов, численна група, міжнародний досвід.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства набувають поширення відносини, що поєднують у єдину множинність певне коло осіб виходячи із ідентичних фактично-юридичних підстав. Говорячи про поширеність таких випадків, зазначимо, що майже у кожній сфері людського життя спостерігається їх наявність, що зумовлює необхідність у пошуку та впровадженні відповідних механізмів судового захисту у таких випадках. Саме за рахунок ґрунтовного вивчення законодавчого закріплення положень у цивільно-процесуальному законодавстві зарубіжних країн та практики їх застосування стане можливим системно підійти до розкриття змісту групового позову, а також провести виокремлення найбільш ефективних його елементів (складових частин) з метою їх подальшого впровадження у національне законодавство. Більше того, досить ілюстративним стане розгляд «дії» механізму захисту прав та законних інтересів численних груп осіб у країнах англосаксонської правової сім'ї, використані моделі приєднання учасників групи та механізми розподілу понесених витрат на здійснення групового процесу.

Стан дослідження. Світова наукова доктрина та юридична практика у конфліктах, які стосуються питання права або факту, що є загальними для великої кількості осіб, використовує інститут групового позову. Тоді як вітчизняне цивільно-процесуальне законодавство щодо питання захисту прав численної групи осіб перебуває на недостатньому рівні правового регулювання, що породжує жваву дискусію стосовно проведення ґрунтовного наукового дослідження вказаної процесуальної інституції. Цікавість викли-

кає проведення порівняльного дослідження моделей, що застосовані тим чи іншим іноземним законодавцем під час вирішення питання захисту порушених прав та законних інтересів численних груп осіб. Варто відзначити, що окремі аспекти порядку міжнародного урегулювання у зазначеній сфері знайшли свого висвітлення у працях як представників національного, так й міжнародного співтовариства, зокрема: Ю.В. Білоусова, А.В. Губської, Т.В. Степаненко, В.А. Миколаєць, а також Г.О. Аболоніна, Г. Регіціціна, Р. Норкуса, Л.О. Майстренка та ін., що свідчить, з одного боку, про інтерес процесуалістів до групового позову, а з іншого – про недосконалість нормативно-правового регламентування.

Мета проведення цього вивчення, а саме здійснення аналізу міжнародного процесуального законодавства у сфері захисту численних груп осіб з метою формування власного бачення нормативного закріплення порядку розгляду справ за груповими позовами у Цивільному процесуальному кодексі України.

Виклад основного матеріалу. Підходячи системно до дослідження в рамках цієї статті, зауважимо, що доцільно здійснити розгляд міжнародного законодавства у зазначеній сфері виходячи з таких критеріїв, що забезпечать всебічний розгляд, а саме: нормативно-правове регламентування; підстави, за якими позов ідентифікується як груповий; спосіб долучення осіб до групового позову; порядок розподілення витрат, пов'язаних із розглядом групового позову. Таким чином, вбачаємо, що вибудована система надасть можливість дослідити основні характерні особливості

порядку захисту прав численних груп осіб, виокремити найбільш ефективні процесуальні механізми в рамках групового провадження та проаналізувати можливості їх впровадження у національне законодавство.

Вважаємо за необхідне почати розгляд саме із вивчення процесуального законодавства країн англосаксонської правової сім'ї, оскільки саме в них зароджувався вказаний інститут, починала формуватися практика застосування та створювалися передумови для подальшого поширення серед інших країн. Слід зазначити, що групові позови беруть свій початок з англійського «Акта про мир» XVII століття, відповідно до якого такий позов використовувався для порушення процесу проти членів партії. З плином часу роль групового позову і його призначення змінювалися. Аналіз положень англійського законодавства у його ретроспективі показав, що процесуальний порядок захисту інтересів численних груп осіб пройшов власний шлях розвитку. Так, представимо ці положення процесуального законодавства. Відповідно до розд. 5 Правил судів графств Англії представницьким позовом називається позовна заява, відповідно до якої ініціюється судовий розгляд стосовно численної групи осіб, який може бути призначений судом на захист або щодо одного і більше учасників численної групи, які виступають як представники всіх учасників численної групи, або всіх учасників групи відповідачів, за винятком одного або кількох з них. Пізніше у 1998 р. пп. 7.3.3 п. 7.3 розд. 7 Правил цивільного процесу Англії передбачалось, що представницький позов – це позов, в якому з дозволу суду об'єднані позовні вимоги на захист стосовно двох і більше осіб, які виступають позивачами або відповідачами. Крім того, правило містить норму, відповідно до якої об'єднання цих позовних вимог позивачів або відповідачів, як і самих зазначених осіб в одному процесі, за певних умов може здійснюватися без дозволу суду. Норми англійського цивільного процесу встановлюють, що у вирішенні питань про розгляд цивільної справи у представницькому позові суд має керуватись прагненням досягнення цілей ефективного і своєчасного вирішення цивільного спору [1, с. 207]. Як бачимо, законодавець у визначенні «поняття» процесуального механізму, спрямованого на захист інтересів численних груп осіб, здійснив акцент на «представництві», що й покладено в основу його назви. Продовжуючи розгляд, вкажемо, що у зазначених вище Правилах встановлюються такі форми, у яких може здійснюватися розгляд справ за груповими позовами, а саме: а) розгляд справи численної групи осіб на підставі

представницького позову – позову позивача-представника, який є учасником цієї групи; б) розгляд справи на підставі декількох позовів, які є ідентичними за предметом та підставою, шляхом їх об'єднання в одне провадження; в) розгляд справи на підставі декількох різних позовів, які мають значні спільні підстави; г) розгляд окремих позовів, рішення за якими може стати своєрідним прецедентом для захисту прав та інтересів численного невизначеного кола осіб [2, с. 192]. Помічаємо, що концептуально англійське процесуальне законодавство запроваджує різнопланові напрями для захисту прав численних груп осіб, які дають змогу обрати найбільш ефективний та раціональний спосіб захисту в конкретній ситуації, створюючи тим самим розгалужену варіативну систему, що варто вважати досить прогресивним елементом процесуального нормотворення. Разом із тим у 2000 р. відбулися зміни у регламентуванні вказаної процесуальної інституції, що втілилися у ч. 19 Правил цивільного судочинства. Нові правила ввели так звані накази за груповими процесами, щодо яких сторони можуть подавати заяву до провадження чи після нього. Ухвала є обов'язковою лише для осіб, які оголосили про свою участь. Якщо суд затвердив наказ за груповим процесом, то призначається керуючий суддя і створюється реєстр групи, який містить необхідну адміністративну інформацію, таку як дата оголошення про участь. У розгляді наказу за груповим процесом суд може призначити одну чи кілька справ як пробні, призначити ведучого адвоката і встановити термін припинення включення претензій до реєстру групи [3]. Введенням такого положення започатковується фактично процедура так званої сертифікації групи, із визначенням її моделі. Відзначаємо, що у більшості країн застосовується система opt out для формування групи за представницьким позовом, тоді як у такому разі законодавець пішов іншим шляхом та визначив, що члени групи мають заявити про свою участь у справі.

Звертаючи увагу на не менш важливий аспект у характеристиці представницьких (групових) позовів – розподіл судових витрат, зауважимо, що законодавець запроваджує такий порядок. Так, у разі програшу справи члени групи несуть усі витрати як сторони, що виграла, так і власні, включаючи витрати на адвоката [4]. З цього приводу зазначимо, що покриття витрат на розгляд справи численних груп осіб є досить принциповим питанням, що безпосередньо впливає на практику правозастосування його на теренах тієї чи іншої країни, оскільки витратна частина за такими позовами є

суттєвим складником і фактично залежить від кількості учасників, що утворюють групу, складності справи, тривалості розгляду та вирішення її по суті. Головними аспектами, на які звертатиметься увага надалі, стане пошук оптимального співвідношення між обсягом необхідного фінансового забезпечення та кінцевим результатом розгляду, а також формування чіткого правового поля, який дасть змогу встановити збалансованість між економічним та правовим становищем учасників групи, а груповий позов тим самим стане більш доступним та застосовуваним процесуальним механізмом.

Слід зазначити, що найбільш яскравого прояву інститут групового позову віднайшов у процесуальному законодавстві США. Так, у 1938 р. Конгресом США приймаються Федеральні правила цивільного процесу, які вводять процедуру захисту прав численних груп осіб, які встановлені правилом 23. Наголошуємо, що вказані правила мали декілька редакцій, що вирізнялись за своїм змістом. У першій їх редакції визначалось, що всі групові позови за характером правового зв'язку між вимогами учасників численної групи поділяються на три категорії: 1) ідеальні групові позови стосуються порушень ідентичних прав і законних інтересів учасників численної групи осіб; 2) змішані групові позови об'єднують загальні за предметом та підставою, але різні за вартісною оцінкою вимоги учасників численної групи, що стосуються певного майна. Такі вимоги можуть відрізнитися за розміром шкоди або збитків, заявленим учасниками групи і підлягає відшкодуванню за рішенням суду; 3) спірні групові позови – позови, що порушують загальні питання права або стосуються загальної правової підстави або юридичного факту, але індивідуальні або особисті за своїм характером. При цьому відмінності між такими позовами досить очевидні – вимоги стосовно будь-якої спільної власності або майна по них відсутні [5, с. 24].

Пізніше у 1966 р. до правила 23 внесені поправки, відповідно до яких змінено структуру початкової редакції, а саме закріплені чіткі умови для порушення групового провадження, яким мають відповідати всі групові позови. Між тим зауважимо, що вказаними змінами градація групових позовів була відмінена та сформульовані такі умови, яким мають відповідати позови, щоб вважатись груповими. Варто лише зазначити, що перші дві визначались судовою практикою, а інші чотири є безпосередньо нормативно закріпленими. До їх числа належать: 1) наявність певної групи осіб. Так, здебільшого позивач зобов'язаний окреслити встановлену групу;

2) представник групи, який власне захищає інтереси групи, має бути її членом; 3) група є настільки численною, що співучасть всіх її членів є практично неможливою; 4) спільність вимог, яка полягає в тому, що наявні питання права і факту спільні для всієї групи; 5) типовість вимог, яка означає, що вимоги або заперечення представників групи є типовими з тими, які пред'являються групою; 6) представники групи будуть визнані судом неупередженими та такими, що будуть сумлінно і добросовісно захищати інтереси групи [6]. Говорячи про зазначені вище умови групового провадження, зауважимо, що на сучасному етапі саме вони у процесуальному законодавстві набули статусу «класичних». Саме вони беруться за основу законодавцем інших країн під час формування національних процесуальних норм у зазначеній сфері, разом із тим практика застосування такого процесуального механізму є найбільш поширеною саме в США. Продовжуючи розгляд, відзначимо, що зазначеним правилом 23 передбачено, що віднесення позову до групового має ґрунтуватися на припущенні, що розгляд в окремому провадженні індивідуальних вимог члена групи створює небезпеку: 1) неузгоджених або різних за змістом рішень стосовно окремих членів групи, які зобов'язують сторону, яка протистоїть групі, вчинити несумісні за змістом дії; 2) прийняття стосовно членів групи рішень, які фактично стосуються прав та інтересів осіб, які не брали участі у справі, або істотно послаблюють їхню здатність здійснювати захист своїх прав. Тобто зазначаємо, що ключовою рисою групових позовів США стає пріоритетність застосування саме такого способу захисту перед індивідуальним, адже саме цей фактор враховується насамперед суддею під час відкриття групового провадження.

Потребують висвітлення зміни у процесуальному законодавстві США, які відбулись у 2005 р., а саме з прийняттям акта «Про неупереджений розгляд групових позовів», оскільки саме його положеннями введено у процесуальне законодавство визначення поняття «масовий позов», за допомогою якого розкривається як груповий позов, яким захищаються права та законні майнові інтереси понад 100 учасників, які базуються на загальних питаннях права або фактичних підставах (загальні предмет та підстава), що відповідають вимогам юрисдикції (підвідомчості та підсудності), та належать до компетенції федерального окружного суду США [5, с. 31]. У рамках цього дослідження відзначаємо доцільність впровадження поняття «груповий позов» у цивільно-процесуальне законодавство України, надаючи позовам

такої категорії нормативної визначеності, що є забезпеченням розбудови наукової доктрини. Варто звернути увагу на диференціацію групових позовів за американським процесуальним законодавством, які поділяються на три категорії. До першої Г.О. Аболонін відносить позови, які використовуються у пред'явленні позову кожним учасником групи в індивідуальному порядку під час виступу учасників групи відповідачами у разі, якщо розгляд справи на підставі особистих позовів може спричинити: 1) суперечливість судових рішень у цивільних справах або перегляд судових рішень, прийнятих судами за результатами розгляду індивідуальних позовів учасників численної групи позивачів, несумісність судових рішень з можливими критеріями поведінки іншої сторони процесу, що займає опозиційне процесуальне становище стосовно численної групи позивачів; 2) винесення судових рішень щодо індивідуальних учасників групи, які, можливо, стосуватимуться інтересів інших учасників групи, які не виступають сторонами у цій справі, або можуть суттєво погіршити або ускладнити можливості забезпечення їхніх інтересів у розгляді справ судом. Своєю чергою другу категорію групових позовів у США, на думку науковця, утворюють групові позови, в яких одна зі сторін виступає позивачем, а група осіб, будучи відповідачем, відмовилася діяти певним чином з підстав, які зачіпають інтереси всієї групи у зв'язку з наявністю певної судової заборони або іншого аналогічного йому припису суду. До таких категорій справ належать: 1) справи про судову заборону, серед яких часто зустрічаються справи про дискримінацію групи осіб; 2) справи про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної здоров'ю учасників численної групи осіб; 3) справи, що передбачають необхідність тлумачення контрактів чи інших документів. І нарешті, третю категорію групових позовів становлять позови, що містять майнові вимоги. Здебільшого це справи про захист прав споживачів. Ціна позову в таких випадках невелика, проте кожен з них може стосуватися прав і законних інтересів численної групи позивачів. У справах такого роду досить нескладно визначити розмір відшкодування групи, але іноді певні труднощі викликає встановлення кола потерпілих осіб.

Якщо груповий позов пред'явлений групою позивачів проти групи відповідачів, він буде носити двосторонній характер і називатися відповідно до прийнятої в США термінології «двостороннім груповим позовом» [7, с. 172]. Відзначаємо, що в основу такого розподілу покладено характер розміщення численної групи осіб на той чи іншій сторо-

ні цивільного провадження, який вважаємо досить раціональним та таким, що може бути застосований для проведення класифікації групових позовів у національній процесуальній науці. З цього приводу варто зазначити, що більш традиційною є ситуація, за якої відбувається формування численної групи осіб на стороні позивача, при цьому не виключаючи й випадки наявності такої групи на стороні відповідача, або взагалі ускладнення конструкції з обох процесуальних сторін.

Ще однією країною, яка у своєму процесуальному законодавстві містить положення, що регламентують процедуру захисту прав та законних інтересів численних груп осіб, є Канада. Говорячи про нормативно-правову базу, відзначимо, що його початковою «точкою» є процесуальне законодавство провінції Онтаріо, де у 1992 р. був прийнятий Ontario Class Proceedings Act [8], а в 1995 р. аналогічний акт – у Британській Колумбії. Канадське цивільне процесуальне законодавство у разі пред'явлення групового позову вимагає наявності серйозних підстав судового вибору процедури групового позову, що дають змогу вважати провадження по ньому процедурою доцільною і необхідною, яка є для суду кращою порівняно зі звичайним порядком судочинства за індивідуальним позовом. Процедура групового позову відповідно до канадського законодавства має використовуватися з метою забезпечення справедливого розгляду судом цивільної справи [5, с. 63].

Представимо основні особливості групових позовів за канадським процесуальним законодавством, а саме: законодавчу вимогу судового рішення про сертифікацію позову як групового (в заяві необхідно вказати підставу позову; має бути група, що складатиметься як мінімум з двох осіб; вимоги (або заперечення) членів групи мусять мати спільні риси; груповий позов має бути переважним способом вирішення цих загальних питань; необхідна наявність позивача-представника (або відповідача-представника), здатного сумлінно й адекватно представляти групу відповідно до розробленого плану дій і відсутності конфлікту їхніх інтересів); визначення загальних для групи (підгрупи) питань; участь членів групи в процесі (законодавчо передбачається механізм для залучення їх до процесу, зокрема для надання свідчень) [9, с. 95–96]. Варто зазначити, що вказані вище умови розкривають частину загальних питань, які дають змогу ідентифікувати позов як груповий з відповідним уточненням щодо окремих його вимог, при цьому відзначаємо концептуальну єдність із процесуальним законодавством інших країн у цій сфері. Цікавість з боку наукового

дослідження викликає критерій, суть якого зводиться до такого – можливості здійснення «десертифікації»: сторонам має бути надано право вимагати розформувати групу, якщо будуть виявлені обставини, що перешкоджають розгляду справи в режимі групового позову [9, с. 96]. Закладання у нормативне регулювання такого права слід розцінювати як додаткову гарантію для учасників групового позову у разі, якщо в процесі самої сертифікації стануть відомі, наприклад, факти, які не були відомі під час подання групового позову, та не могли бути передбачені, але при цьому безпосередньо впливають на подальший розгляд. Насамперед маємо на увазі випадки, коли встановлюється економічна невідповідність подальшого розгляду, а саме понесені вже витрати (та ті кошти, що ще необхідно буде залучити) є вищими, ніж передбачувана сума компенсації. Або у процесі сертифікації кількість учасників групи стала такою, що застосування розгляду цивільної справи в рамках групового провадження є неефективним засобом судового захисту.

Не менш важливим аспектом стає такий фактор, а саме як докази може подаватись статистична інформація, представлення якої у звичайному процесі було б неможливим [9, с. 96]. Застосовуючи вказане вище положення до процедури розгляду справ за груповими позовами, відзначимо, що кожен конкретний випадок утворить певну однорідну сукупність, аналіз якої дасть змогу встановити їх взаємозв'язок, що під час судового розгляду стане додатковим (опосередкованим) доказовим матеріалом. Саме за рахунок статистичної інформації можна простежити тенденцію розвитку певних суспільних відносин та, відповідно, формування численної групи осіб, захист інтересів якої здійснюється за рахунок подання групового позову.

Ще однією умовою, яка вирізняє канадське процесуальне законодавство у сфері захисту прав, є присудження загальних сум відшкодування без урахування шкоди, заподіяної кожному конкретному члену групи, а також наявність гнучких механізмів, передбачених для розподілу присуджених сум серед членів групи [9, с. 96]. Тобто вбачаємо, що у рішенні суду визначається загальна сума відшкодування, не персоніфікуючи розмір відшкодування кожного учасника групи. Така концепція може бути повноцінно реалізована тільки за умови відповідальності та добросовісності ініціюючого позивача (позивачів), адже у цьому разі саме він має забезпечити розподіл та отримання кожним учасником групи відповідного відшкодування. Стосовно організації процесу розподілу відзначимо, що

він має здійснюватися на пропорційній основі. Так, у разі, коли сума, що за рішенням суду виплачується учасникам групи, є меншою за обсягом, кожен член групи отримає пропорційне відшкодування незалежно від його місця у списку учасників групи.

Висновки

Беручи до уваги проведені дослідження, а також системний підхід до вивчення особливостей, які характеризують порядок розгляду справ за груповими позовами, зазначимо, що кожна країна вибудовує власний законодавчий базис групового провадження, реалізуючи який формується практика їх застосування. Крім того, відзначимо, що у розглянутих положеннях законодавства наявні як позитивні моменти, так і такі, що потребують удосконалення. У зв'язку з чим вважаємо, що Цивільний процесуальний кодекс України в частині закріплення порядку розгляду справ за груповими позовами слід формувати виходячи зі стану розвитку суспільних відносин та практичних аспектів, що притаманні судовій системі України.

Список використаних джерел:

1. Аболонин Г.О. Практическое применение групповых исков в некоторых странах мира. *Вестник гражданского процесса*. 2015. № 4. С. 207–261.
2. Миколаєць В.А. Правове регулювання групового позову у сучасних системах. *Актуальні питання юридичної науки: теорія та практика* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кіровоград, 11 грудня 2013 року). Кіровоград : КІДМУ КПУ, 2013. 298 с.
3. Максименко О.В. Інститут колективного позову як елемент процесуальної співучасті : веб-сайт. URL : http://www.rusnauka.com/42_NIO_2014/Pravo/9_184400.doc.htm (дата звернення: 12.10.2017).
4. Землюкова А.В. Правовое регулирование о защите прав и законных интересов группы лиц по праву зарубежных государств. *Труды молодых исследователей по сравнительному праву*. Специальный выпуск. 2012. С. 38–42.
5. Аболонин Г.О. Массовые иски. Москва : Волтерс Клувер, 2011. 416 с.
6. Гадомський Д. Інститут групових (класових) позовів як інструмент захисту порушених або оспорюваних прав. *Юридичний журнал*. 2006. № 10.
7. Аболонин Г.О. Правовой механизм группового иска в США. *Вестник гражданского процесса*. 2015. № 3. С. 169–252.
8. Ontario Class Proceedings Act 1992. URL: <https://www.ontario.ca/laws/statute/92c06>
9. Foreman J., Meisenheimer G. The evolution of the class action trial in Ontario. *Western journal of legal studies*. L., 2014. Vol. 4, № 2, Article 3. P. 1–32. URL: <http://ir.lib.uwo.ca/uwojls/vol4/iss2/3>

Статья посвящена изучению международного опыта законодательного закрепления порядка рассмотрения дел по групповым искам. В рамках данного исследования будут представлены различные модели нормативного регламентирования в указанной сфере стран англосаксонской правовой семьи. За счет анализа указанного правового базиса автором будут сформулированы свои предложения в Гражданский процессуальный кодекс Украины, введение которых обеспечит эффективность защиты прав и законных интересов многочисленных групп лиц.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, групповой иск, многочисленная группа, международный опыт.

The article is devoted to the study of international experience of legislative consolidation of the procedure for reviewing cases under group lawsuits. Within the framework of this study, different models of regulatory regulation will be presented in the designated area of the Anglo-Saxon legal family. By analyzing this legal basis, the author will formulate his own proposals to the Civil Procedural Code of Ukraine, the introduction of which will ensure the effectiveness of the protection of rights and legitimate interest of numerous groups of people.

Key words: civil proceedings, group lawsuit, numerous groups, international experience.

